

УДК 343.9
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.25>

О. С. Семенових
*аспірантка кафедри права гуманітарно-правового факультету
Національного аерокосмічного університету
імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
orcid.org/0000-0003-2479-7408*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ДЕРЖАВНОГО РЕАГУВАННЯ НА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 210 КК УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті на підставі аналізу різних доктринальних позицій аналізуються сутність, поняття та змістовні ознаки кримінальної відповідальності як неминучого кримінально-правового наслідку будь-якого протиправного посягання, передбаченого Особливою частиною КК України, та на цій підставі виявляється, описується та пояснюється сутність, поняття, ознаки, види та форми кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України.

Зазначається, що кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, є одним із основних неминучих і водночас найсуворіших засобів кримінально-правового реагування. Її сутність полягає в тому, що, з одного боку, вона є нічим іншим, як дотриманням кримінально-правових заборон, а, з іншого, – засудженням або заохоченням позитивної посткримінальної особи обвинувальним вироком, що набрав чинності, чим засвідчується нерозривний діалектичний взаємозв'язок негативного та позитивного аспекту кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, під такою відповідальністю слід розуміти, з одного боку, переживання фізичною особою державного осуду, зазнавання нею визначених санкцією ч. 1 і 2 ст. 210 КК України обмежень, позбавлень чи заборон карального характеру, а також обмежень, позбавлень чи заборон, що є змістом інших некаральних, але примусових заходів кримінально-правового характеру, а, з іншого боку, зобов'язання до правомірної або стимулювання позитивної посткримінальної поведінки особи, зумовленої заборонними та заохочувальними приписами кримінального закону.

Підкреслено, що нерозривний діалектичний взаємозв'язок негативного та позитивного аспекту кримінальної відповідальності дозволяє виокремлювати одночасно два види такої відповідальності: позитивну кримінальну відповідальність та негативну кримінальну відповідальність за вчинення цього протиправного посягання.

Ключові слова: кримінальний закон, сутність, форма, види, ознаки.

Semenovych O. S. CRIMINAL LIABILITY AS A WAY OF STATE RESPONSE TO THE COMMISSION OF A CRIMINAL OFFENSE PROVIDED IN ART. 210 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: GENERAL THEORETICAL ASPECT

On the basis of the analysis of various doctrinal positions, the essence, concepts and meaningful signs of criminal liability are analyzed as an inevitable criminal-legal consequence of any illegal offense provided for by the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, and on this basis the essence, concepts, signs, types and forms of criminal liability for the commission of a criminal offense provided in Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine.

It is noted that criminal responsibility for the commission of a criminal offense provided in Art. 210 of the Criminal Code of Ukraine is one of the main inevitable and at the same time the most severe means of criminal legal response. Its essence lies in the fact that it is nothing more than the observance of criminal law prohibitions, and, on the other hand, the condemnation or encouragement of a positive post-criminal person by a guilty verdict that has taken effect, which proves the inextricable dialectical relationship of negative and positive aspects of criminal liability.

In this regard, under such responsibility should be understood the physical person's experience of state censure, his or her exposure to the restrictions, deprivations or prohibitions of a punitive nature, specified by the sanction in parts 1 and 2 of Article 210 of the Criminal Code of Ukraine, as well as restrictions, deprivations or prohibitions, which are the content of other non-punitive, but coercive measures of a criminal law nature, and, on the other hand, an obligation to lawful or positive post-criminal behavior of a person, determined by the prohibitive and encouraging prescriptions of the criminal law.

It is emphasized that the inextricable dialectical relationship of negative and positive aspects of criminal responsibility allows us to simultaneously distinguish two types of such responsibility: positive criminal responsibility and negative criminal responsibility for committing this illegal offense. These types of criminal liability for the commission of this criminal offense may have the following forms:

1) positive criminal liability is represented by general and special forms. The general form is justified by the provisions of the criminal law, which attest to its preventive function, causing the person to commit to the desired lawful behavior. Special forms of positive criminal, or, more precisely, specific special forms of the positive aspect of unified criminal responsibility, are: a) exemption from criminal liability (Article 49, Part 4 of Article 74, Article 75 of the Criminal Code of Ukraine); b) mitigation of the criminal law burden (Articles 66, 69 of the Criminal Code of Ukraine);

2) forms of negative criminal liability are: a) conviction of a person is not connected with the imposition of a certain type of punishment, but with the possible application of other coercive measures of a criminal legal nature, primarily special confiscation (Part 4 of Article 74 of the Criminal Code of Ukraine); b) conviction of a person with the assignment of a specific punishment, from the actual serving of which he or she is released, but with the use of security measures and possible other coercive measures of a criminal law nature (Articles 75, 76, 88, 89, 96-1, 96-2 of the Criminal Code of Ukraine); c) conviction of a person with the assignment, serving of a specific punishment and experiencing other

coercive measures of a criminal-legal nature, primarily restrictions imposed by a criminal record (Articles 65, 88, 89 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: criminal law, essence, form, types, signs.

Постановка проблеми. Кримінальна відповідальність у своїй динаміці є неминучим і водночас найбільш суворішим кримінально-правовим наслідком вчинення будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого в Особливій частині КК України, у тому числі й кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України. У своїй статичній частині це правове явище є головним засобом державного реагування на вчинення цього та будь-якого іншого протиправного посягання. У науковій літературі акцентується увага на тому, що алгоритм пізнання сутності та змісту кримінальної відповідальності, як засобу кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення, може включати наступні складові: сутність, поняття, ознаки, види, форми кримінальної відповідальності, підстави та умови її настання, часові межі існування [10, с. 14–15]. Очевидно, що означені складові можуть бути покладені й в основу алгоритму пізнання сутності та змісту кримінальної відповідальності, як засобу державного реагування на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України. У зв'язку з цим, доречно зазначити, що у фаховому науковому середовищі поки що не сформувався завершеного уявлення про згадані складові алгоритму пізнання кримінальної відповідальності. Це свідчить про те, що залишається відкритим й питання щодо розуміння сутності, поняття, ознак, видів, форм, підстав, умов настання та часових меж існування безпосередньо кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України. Очевидно, що вказані складові елементи кримінальної відповідальності за вчинення цього протиправного посягання не можуть не мати своїх особливостей. У зв'язку з цим їх дослідження є цікавим не лише з теоретичної, але й прикладної точки зору.

Аналіз останніх джерел і публікацій. На високому теоретичному рівні проблеми кримінальної відповідальності, як засобу державного реагування на порушення кримінально-правових заборон, знаходилася у сфері уваги низки вітчизняних науковців, зокрема Ю. В. Бауліна, П. С. Берзіна, О. О. Гороха, В. К. Грищука, О. О. Дудорова, О. О. Житного, В. П. Ємельянова, В. М. Куца, О. М. Литвинова, М. І. Панова, Є. О. Письменського, М. І. Хавронюка, П. В. Хряпінського, А. О. Цховребова, А. М. Яценка та багато інших вчених. Здобутки згаданих науковців, безперечно, мають неабияке науково-пізнавальне та прикладне значення. Вони власне й стали загальнотеоретичним підґрунтям для виявляється,

описання та пояснення сутності, поняття, ознак, видів та форм кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України. На дисертаційному рівні проблеми кримінальної відповідальності за вчинення цього протиправного посягання також аналізувалися О. Ю. Шиян, проте, незважаючи на їх очевидну теоретичну і практичну значимість, власне поняття, ознаки та види кримінальної відповідальності за вчинення цього діяння дослідницею не аналізувалися. Крім того, характеристика об'єктивних, суб'єктивних та кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК, особливостей заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються за його вчинення, дослідницею вирішуються неоднозначно, а окремі підходи до їх вирішення представляються небезспірними. Зокрема, покарання, будучи одним, але не єдиним заходом кримінальної відповідальності за це протиправне посягання, аналізується дослідницею виключно в аспекті змістовного елемента санкції кримінально-правової норми, тобто з позиції виявлення недоліків, що дають підстави вченій говорити про порушення вироблених доктриною кримінального права правил конструювання кримінально-правових санкцій. Водночас поза увагою дослідниці залишається аспект доцільності визначення у санкції ст. 210 КК України окремих видів покарань, а головне ефективності їх застосування. Річ у тім, що у санкціях ч. 1 та 2 цієї статті альтернативно визначений значний за обсягом перелік видів покарань. Проте практика призначення покарання, наприклад за вчинення діяння за ознаками, ч. 1 ст. 210 КК України, засвідчує призначення лише одне такого покарання – штрафу. Більше того, залишаються відкритими й питання, пов'язані з застосуванням інших заходів кримінально-правового характеру у випадку вчинення цього посягання, насамперед спеціальної конфіскації. Дослідниця приділяє увагу саме цьому питанню, але його вивчення носить фрагментарний характер [16, с. 180–231]. Все це і зумовило необхідність дослідження вказаної проблематики та засвідчує її актуальність.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є виявлення, опис та пояснення існуючих наукових позицій з приводу розуміння сутності та змісту кримінальної відповідальності як такої, формулювання на цій підставі сутності, поняття та ознак кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, а також виокремлення видів та форм такої відповідальності за порушен-

ня цієї кримінально-правової заборони, які б окреслили орієнтовні напрями та межі можливих подальших наукових розвідок проблематики кримінально-правового реагування на подібний прояв протиправної поведінки особи.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне вирішення питання про сутність, поняття, ознаки, види та форми кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, неможливе без з'ясування питання власне про сутність, зміст та інші складові кримінальної відповідальності як форми державного реагування на вчинення будь-якого кримінального правопорушення. З цього приводу єдність думок серед представників фахового наукового середовища відсутня і навряд чи будь-коли знайде свого одностайного вирішення, навіть за умови визначення відповідного поняття цієї форми державного реагування на прояви девіантної поведінки особи на законодавчому рівні.

Опрацювання спеціальної навчальної та наукової літератури дозволяє стверджувати, що аналіз сутності та змісту кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення традиційно здійснюється у двох напрямках: 1) обґрунтування можливості кримінальної відповідальності до вчинення кримінального правопорушення; 2) констатації неминучості кримінальної відповідальності після вчинення кримінального правопорушення.

Обґрунтування можливості зазнавання кримінальної відповідальності до вчинення кримінального правопорушення, у підґрунтя якої покладалася філософська концепція позитивної соціальної відповідальності (відповідального ставлення людини до своєї соціально значимої поведінки), призвело до появи в теорії кримінального права концепції так званої «позитивної» (перспективної) кримінальної відповідальності. При цьому прихильниками такої позиції не виключалася об'єктивна можливість, а в певних, передбачених законом випадках, неминучість настання також й «негативної» (ретроспективної) кримінальної відповідальності, сутність якої зводилася до каральної репресії винної у вчиненні протиправного посягання особи [14, с. 40; 7, с. 59–62].

Певною мірою схожою позицією у питанні виділення і розуміння позитивної кримінальної відповідальності є позиція сучасних вітчизняних дослідників, на думку яких, у кримінальному законі кримінальна відповідальність представлена потенційною та реальною відповідальністю особи. У першому аспекті кримінальна відповідальність здатна до потенційного існування, тобто вона може розглядатися як така, що може настати у майбутньому. Це фактично санкція статті Особливої частини КК України, в якій передбачені конкретні вид та розмір позбавлень та обмежень,

яким може підлягати особа за вчинення посягання, ознаки якого визначені в диспозиції відповідної статті кримінального закону. Другий аспект свідчить про вимушене реальне зазнавання особою, яка вчинила протиправне посягання, державного осуду, а також передбачених кримінальним законом обмежень особистого, майнового чи іншого характеру, які визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави [1, с. 30–33; 11, с. 28].

Другий напрямок розуміння сутності та змісту кримінальної відповідальності (розуміння її в ретроспективному аспекті), на відміну від першого, більш-менш узгодженого, напроти не зводиться до якоїсь виключно однієї пріоритетної позиції. Так, В. К. Грищук, досліджуючи проблематику сутності та змісту негативної юридичної відповідальності, зазначає, що найбільш поширеними в загальній теорії права та, як наслідок, в теорії кримінального права є такі концепції поняття феномену юридичної (кримінальної) відповідальності людини в її негативному значенні: 1) юридична відповідальність – правовідносини; 2) юридична відповідальність – покарання; 3) юридична відповідальність – реалізація санкції; 4) юридична відповідальність – здатність людини здавати собі звіт про свою протиправну поведінку і перетерпіти заходи державно-примусового впливу у формі позбавлення належних їй благ; 5) юридична відповідальність – захід, міра примусу за вчинене правопорушення; 6) юридична відповідальність – правовий обов'язок людини, що виникає з факту вчиненого правопорушення; 7) юридична відповідальність – осуд поведінки, діяння правопорушника, відплата правопорушникові за вчинене правопорушення [2, с. 536–537].

Зважаючи на це, наприклад на думку Ю. А. Пономаренко, кримінальна відповідальність – це передбачені кримінальним законом обмеження у реалізації прав і свобод людини, що застосовуються у примусовому порядку за рішенням суду до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з метою її кари [13, с. 162–166]. Натомість, В. М. Куц і А. О. Цховребов зазначають, що з об'єктивної сторони сутність кримінальної відповідальності полягає у засудженні особи, яка вчинила злочин, обвинувальним вироком, а із суб'єктивної – в емоційно-психічному переживанні такого засудження особою [9, с. 54; 10, с. 16]. У зв'язку з цим, в окремих навчальних підручниках з кримінального права вказано, що під кримінальною відповідальністю слід розуміти вид юридичної відповідальності, що полягає у вимушеному зазнаванні особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду й покладаються на

винного спеціальними органами держави [6, с. 46; 8, с. 92]. А. М. Яценко вважає, що кримінальна відповідальність являє собою особливий елемент у механізмі кримінально-правового реагування держави стосовно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що зводиться до вимушеного зазнавання нею державного осуду, а також примусу у формі різних за ступенем суворості видів покарань та (або) інших заходів кримінально-правового характеру, визначених в обвинувальному вироку суду і покладених на таку особу спеціальними органами держави з моменту набрання ним чинності. Вона характеризується наступними ознаками: 1) кримінальна відповідальність зводиться до засудження (осуду), що виражається в державному примусі, пов'язаному з призначеним винному покаранням та (або) застосованими іншими заходами кримінально-правового характеру; 2) осуд особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, здійснюється від імені держави; 3) вид і міра обмежень особистого, майнового й іншого характеру, а також окремих обов'язків встановлюються виключно кримінальним законом і здійснюється тільки судом; 4) зазнавання обмежень або виконання обов'язків завжди має вимушений, а не добровільний характер; 5) кримінальна відповідальність є наслідком вчинення кримінального правопорушення виключно фізичною особою у віці, з якого може наставати така відповідальність; 6) кримінальна відповідальність має власний механізм реалізації, який складається з певних елементів і в роботі якого беруть участь норми кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства [17, с. 187–190]. Певною мірою подібним чином розуміють кримінальну відповідальність і О. В. Козаченко та деякі інші дослідники. На їх думку, під останньою слід розуміти сукупність кримінально-правових заходів примусового та заохочувального впливу, які застосовуються на підставі закону державою з метою забезпечення виконання особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов'язку перетерпіти передбачені законом обмеження прав і свобод [5, с. 17]. О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк зазначають, що кримінальна відповідальність – це один із видів юридичної відповідальності (поряд з адміністративною, дисциплінарною, цивільно-правовою тощо), що становить собою специфічні правовідносини між державою та правопорушником. Ознаками кримінальної, як і іншої юридичної відповідальності публічно-правового характеру, є: з одного боку – негативна реакція держави на правопорушення і на його суб'єкта, що становить собою легітимні заходи впливу; з другого – обов'язок правопорушника перетерпіти застосовані до нього заходи впливу (у даному випадку – примусові заходи кримінально-правового впли-

ву) [3, с. 292]. Вже цитований нами В. К. Грищук, зазначає, що не можна зводити негативну (ретроспективну) юридичну (кримінальну) відповідальність лише до стягнення чи покарання, або лише до застосування санкції, бо ці поняття не відображають повною мірою зміст і форми реалізації цієї відповідальності. Дослідник вважає, що негативна (ретроспективна) юридична відповідальність ширша за своїм змістом від поняття «покарання» і «застосування санкції». Крім того, негативну (ретроспективну) юридичну відповідальність людини слід відрізнити від заходів (мір) державного примусу. Заходи (міри) державного примусу, як поняття, ширше за об'ємом від поняття негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності, оскільки воно, крім правового стягнення чи покарання, включає й інші правові засоби. Водночас, визначаючи поняття такої відповідальності, вчений зазначає, що негативна (ретроспективна) юридична відповідальність людини – це вид її юридичної відповідальності, який є необхідністю перетерпіти порушником правові приписи застосування до нього компетентними органами держави передбачених чинним законодавством примусових заходів правового впливу у встановлених процесуальній та виконавчій формах [2, с. 537–538].

Аналіз вже наведених доктринальних позицій дозволяє дійти до такого очевидного висновку – кримінальна відповідальність не може не існувати або виникати у певний момент після вчинення кримінального правопорушення. Це своєрідна квінтесенція закону про кримінальну відповідальність. Згідно з ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом. Звідси вчинення такого діяння є тим юридичним фактом, який зумовлює виникнення реальних кримінально-правових відносин з цілком конкретним змістом. Саме у межах цих правових відносин й реалізується негативна кримінальна відповідальність за вчинене протиправне діяння, чим власне й засвідчується прояв одного із фундаментальних принципів кримінального права – принципу невідворотності (неминуності) кримінальної відповідальності.

Водночас не слід виключати й існування позитивної кримінальної відповідальності. Остання означає, що особа має бути відповідальною за свою поведінку, яка зумовлена вимогами кримінального закону. Інакше кажучи, зміст позитивної кримінальної відповідальності полягає в обов'язку особи відповідно до кримінального закону поводитися належним чином, що може виражатися, з одного боку, в додержанні обов'язку не вчиняти кримінальне правопорушення, у вчиненні певних діянь, які не визнаються кримінальними правопо-

рушеннями, а, з іншого, у позитивній посткримінальній поведінці, тобто в обов'язку особи своєю поведінкою здійснювати реалізацію запобіжної та регулятивної функцій кримінального законодавства [4, с. 45–46]. Є. О. Письменський, спираючись на В. К. Грищука, надає таке визначення позитивної кримінальної відповідальності: це реалізована необхідність свідомого й добровільного здійснення людиною свого суб'єктивного права, виконання обов'язку, дотримання заборон, що містять норми кримінального права. Виникає вона до моменту вчинення кримінального правопорушення, представляючи засіб, яким забезпечується відмова від вчинення кримінального протиправного посягання будь-якою особою. Така особа, усвідомлюючи потребу дотримання кримінально-правових заборон, демонструє правомірну поведінку, що розглядається як результат виконання нею обов'язку не вчиняти заборонених кримінальних законом діянь [12, с. 190].

Отже, є всі підстави вважати, що в доктрині кримінального права виділяється, принаймні, два види кримінальної відповідальності, яким притаманні специфічні форми:

а) позитивна (перспективна або потенційна чи майбутня), під якою слід розуміти обов'язок дотримання правослухняної докримінальної або соціально-прийнятної чи позитивної посткримінальної поведінки фізичної особи, зумовленої чинними приписами кримінального закону;

б) негативна (ретроспективна або реальна), яка зводиться до державного осуду фізичної особи, а також покарання її та/або покладання на неї інших примусових заходів кримінально-правового характеру, у випадку вчинення кримінального правопорушення, визначених обвинувальним вироком суду, що набрав чинності.

На думку В. П. Ємельянова, наявність позитивної (перспективної або потенційної чи майбутньої) кримінальної відповідальності дає підстави для визначення поняття кримінальної відповідальності у широкому та вузькому її розумінні. Звідси у широкому розумінні кримінальна відповідальність розглядається як комплексний кримінально-правовий інститут, у якому у нерозривному діалектичному зв'язку перебувають позитивний та негативний аспекти кримінальної відповідальності. Натомість у вузькому (власному) розумінні кримінальна відповідальність розглядається як реакція держави на вчинене у минулому кримінальне правопорушення та як несприятливі наслідки для винної особи після протиправної поведінки [4, с. 46].

Подібне розуміння сутності, змісту та інших аспектів кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого кримінального правопорушення дозволяє стверджувати, що сутність кримінальної відповідальності за вчинення

кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, полягає в тому, що вона, з одного боку, є нічим іншим, як дотриманням заборони на вчинення саме цього протиправного посягання, а, з іншого, – засудженням або заохоченням позитивної посткримінальної поведінки особи, яка його вчинила, обвинувальним вироком, що набрав чинності.

Зважаючи на це, можна запропонувати наступне визначення поняття кримінальної відповідальності як засобу державного реагування на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України. Така відповідальність являє собою нерозривний зв'язок негативного та позитивного аспекту кримінальної відповідальності, який зводиться, з одного боку, до засудження фізичної особи, зазнавання нею обмежень, позбавлень чи заборон карального характеру у вигляді штрафу або виправних робіт, або обмеження волі, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю чи без такого, або обмеження волі, або позбавлення волі, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, а також до застосування обмежень, позбавлень чи заборон, що є змістом інших некаральних примусових заходів кримінально-правового характеру, а, з іншого боку, до зобов'язання дотримання правомірної докримінальної або заохочення позитивної посткримінальної поведінки такої особи, зумовленої чинними приписами кримінального закону.

Із запропонованого визначення випливає, що згадана кримінальна відповідальність характеризується наступними ознаками: 1) кримінальна відповідальність зводиться до емоційно-психічного переживання засудженою особою державного суду; 2) відчуті державного примусу, у вигляді призначеного покарання або інших примусових заходів кримінально-правового характеру; 3) вид і міра обмежень карального та некарального, але примусового характеру встановлюються виключно кримінальним законом (ст. 210 КК України) і покладається на винного тільки судом; 4) зазнавання обмежень карального та некарального, але примусового характеру завжди має вимушений, а не добровільний характер; 5) кримінальна відповідальність є наслідком вчинення кримінального правопорушення виключно фізичною особою, яка є спеціальним суб'єктом; 6) вид та міра правомірної поведінки фізичної особи, визначений положеннями чинного кримінального закону.

Подальше з'ясування видів та форм кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, доцільно здійснювати в аспекті існування згаданих двох концепцій існування кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого протиправного посягання, тобто в аспекті позитивної

(перспективної або потенційної) та негативної (ретроспективної або реальної) кримінальної відповідальності. Це наразі надає можливість зразу здійснити поділ кримінальної відповідальності за протиправне посягання, що розглядається, на два види: 1) позитивну (перспективну або потенційну); 2) негативну (ретроспективну або реальну).

Спираючись далі на загальнотеоретичне виокремлення В. П. Ємельяновим та П. В. Хряпінським форм позитивної (перспективна або потенційна чи майбутня) та негативної (ретроспективна або реальна) кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, зазначимо, що зовнішній вираз позитивної кримінальної відповідальності за вчинення розглядуваного кримінального правопорушення може бути представлений *загальною та спеціальними формами*. *Загальна форма* позитивної кримінальної відповідальності, виходячи власне зі своєї назви, є вираженням правового наслідку будь-якого передбаченого в Особливій частині КК України кримінального правопорушення. Її наявність обґрунтовується положеннями кримінального закону, які засвідчують його запобіжну функцію, викликаючи у будь-якої особи зобов'язання до бажаної правомірної поведінки. У зв'язку з цим, невчинення особою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, як раз у цьому конкретному випадку і свідчить про реалізацію позитивної кримінальної відповідальності. *Спеціальні форми* позитивної кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення, а радше спеціальні форми позитивного *аспекту* кримінальної відповідальності, на чому наполягають неодноразово цитовані нами дослідники, пов'язуються з існуванням у кримінальному законі так званих заохочувальних норм. У зв'язку з цим, конкретні форми позитивного аспекту кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, можуть бути репрезентовані такими формами: 1) звільненням від кримінально-правового обтяження; 2) пом'якшенням кримінально-правового обтяження. Перша форма можлива у зв'язку з застосуванням кримінально-правових норм, наслідком чого є звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Вона безпосередньо знаходять свій вияв у наступних статтях: ст. 49, ч. 4 ст. 74, ст. 75 КК України. Друга форма виражена у передбаченні кримінальним законодавством обставин, що пом'якшують покарання при його призначенні (ст. ст. 66, 69 КК України). Тут дослідники справедливо зауважують, що одні й ті ж обставини (наприклад, передбачені ч. 4 ст. 74 або ст. 75 КК) можуть розглядатися і як приклади реалізації негативного аспекту, що, до речі, нами буде здійснено далі. Але це не свід-

чить про якусь суперечливість, оскільки зазначеним обставинам притаманні одночасно у нерозривній єдності як негативний, так і позитивний аспекти кримінальної відповідальності. Просто у вказаному випадку увага фокусується виключно на такому правовому явищі як звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (його матеріально-правовому та процесуальному оформленні), що одночасно є яскравим прикладом саме позитивного аспекту кримінальної відповідальності [4, с. 47–49].

Щодо зовнішнього виразу негативної кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, акцент в якій фокусується на емоційно-психічному переживанні особою факту засудження, а також зазначанні нею певних обмежень, позбавлень або заборон карального або некарального, але примусового характеру, то цей різновид кримінальної відповідальності може бути представлений такими формами: 1) засудженням особи не пов'язаним з призначенням певного виду покарання, але з можливим застосуванням інших примусових заходів кримінально-правового характеру, передусім спеціальної конфіскації (ч. 4 ст. 74 КК України); 2) засудженням особи з призначенням конкретного покарання, від реального відбування якого вона звільняється, але застосуванням заходів безпеки та можливих інших примусових заходів кримінально-правового характеру (ст. ст. 75, 76, 88, 89, 96-1, 96-2 КК України); 3) засудженням особи з призначенням, відбуванням конкретного покарання та зазначанням інших примусових заходів кримінально-правового характеру, передусім обмежень, обмовлених судимістю (ст. ст. 65, 88, 89 КК України).

Висновки. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що кримінальна відповідальність за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, є одним із основних неминучих і водночас найсуворіших засобів кримінально-правового реагування. Її сутність полягає в тому, що, з одного боку, вона є нічим іншим, як дотриманням кримінально-правових заборон, а, з іншого, – засудженням або заохоченням позитивної посткримінальної особи обвинувальним вироком, що набрав чинності, чим засвідчується нерозривний діалектичних взаємозв'язок негативного та позитивного аспекту кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим, під такою відповідальністю слід розуміти, з одного боку, переживання фізичною особою державного осуду, зазначання нею визначених санкцією ч. 1 і 2 ст. 210 КК України обмежень, позбавлень чи заборон карального характеру, а також обмежень, позбавлень чи заборон, що є змістом інших некаральних, але примусових заходів кримінально-правового характеру, а, з іншого боку,

зобов'язання до правомірної або стимулювання позитивної посткримінальної поведінки особи, зумовленої заборонними та заохочувальними приписами кримінального закону.

Нерозривний діалектичних взаємозв'язок негативного та позитивного аспекту кримінальної відповідальності дозволяє виокремлювати одночасно два види такої відповідальності: позитивну кримінальну відповідальність та негативну кримінальну відповідальність за вчинення цього протиправного посягання. Ці види кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення можуть мати наступні форми:

1) позитивна кримінальна відповідальність репрезентована загальною та спеціальними формами. Загальна форма обґрунтовується положеннями кримінального закону, які засвідчують його запобіжну функцію, викликаючи у особи зобов'язання до бажаної правомірної поведінки. Спеціальними формами позитивної кримінальної, а точніше конкретними спеціальними формами позитивного аспекту єдиної кримінальної відповідальності, є: а) звільнення від кримінально-правового обтяження (ст. 49, ч. 4 ст. 74, ст. 75 КК України); б) пом'якшення кримінально-правового обтяження (ст. ст. 66, 69 КК України);

2) формами негативної кримінальної відповідальності є: а) засудження особи не пов'язане з призначенням певного виду покарання, але з можливим застосуванням інших примусових заходів кримінально-правового характеру, передусім спеціальної конфіскації (ч. 4 ст. 74 КК України); б) засудження особи з призначенням конкретного покарання, від реального відбування якого вона звільняється, але застосуванням заходів безпеки та можливих інших примусових заходів кримінально-правового характеру (ст. ст. 75, 76, 88, 89, 96-1, 96-2 КК України); в) засудження особи з призначенням, відбуванням конкретного покарання та зазнаванням інших примусових заходів кримінально-правового характеру, передусім обмежень, обмовлених судимістю (ст. ст. 65, 88, 89 КК України).

Запропоновані види та форми кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 210 КК України, окреслюють орієнтовні напрями можливих подальших наукових розвідок проблематики кримінально-правового реагування на подібний прояв протиправної поведінки особи. Це стосується і проблематики визначення підстав і умов кримінальної відповідальності за вчинення цього діяння, а також часових меж її існування.

Література

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ : «Атіка», 2004. 296 с.

2. Грищук В. К. Негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність та її підстава. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1. С. С. 536–544.

3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с.

4. Смельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.

5. Кримінальна відповідальність та форми її реалізації : підручник / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко, О. М. Сидоренко та ін. ; за ред. проф. О. В. Козаченка. Миколаїв : Ліон, 2015. 142 с.

6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін. ; вид. 3-тє, переробл. та допов. ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : «Юридична думка», 2004. 352 с.

8. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. І. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-тє вид., переробл. та допов. Харків : Право, 2015. 528 с.

9. Куц В. М. Кримінальна відповідальність у системі засобів кримінально-правового реагування // Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. наук. полілогу (м. Харків, 7 верес. 2018 р.) / упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2018. С. 53–56.

10. Куц В. М., Цховребов А. О. Кримінальна відповідальність за безпосереднє втручання у забезпечення правопорядку : монографія. Київ : Норма права, 2020. 184 с.

11. Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : монографія. Харків : «Право», 2003. 224 с.

12. Письменський Є. Відповідальність кримінальна (види) / Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 1: А-Л / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : «Факт», 2021. С. 190–191.

13. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720 с.

14. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. 640 с.

15. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 192 с.

16. Шиян О. Ю. Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням : дис. ... канд. юрид. наук (докт. філософ.) : 08 – Право / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2017. 279 с.

17. Яценко А. Відповідальність кримінальна / Велика українська кримінологічна енциклопедія. У 2 т. Т. 1: А-Л / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова), О. М. Бандурка (співголова) та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : «Факт», 2021. С. 187–190.